»On!« v Jeden izmed njih, Jeden izmed njih v Literarno izobraženi ljudje, Vinjete v Epilog). Tri vinjete (Prijatelj Peter, Izobčenka in »Blage duše!«) je nadomestil z drugimi (Poglavje o bradavici, O človeku, ki je izgubil prepričanje, Tisti lepi večeri — že objavljena v marčni številki 1898 dunajskega hrvatskega leposlovnika Mladost). Knjiga pa je zaradi dostavkov preveč narasla in bi občutno presegla dogovorjeni obseg, zato se je pisatelj odločil, da črta 4 vinjete (Na Drenovem, Nepotreben človek, 13. septembra zvečer, Lavrin). Iz istega razloga pa je še založnik, ki ni mogel dobiti od pisatelja celotnega rokopisa, pač pa ga je prejemal v obrokih, na svojo pest izločil vsaj Anastazijev greh, če ne tudi črtice »On!«. Tako so izšle Vinjete v avgustu 1899 brez pisateljevega pristanka in proti njegovi volji — okrnjene.

Ta prispevek ob 50. obletnici nastajanja Vinjet in v počastitev 30. obletnice smrti Ivana Cankarja.

Alfonz Gspan

JABOLKO

Ivan Cankar

Nekoč sem videl, sam več ne vem kjé, podobo sila debelega človeka, ki so se mu skozi ogromni, strunoma napeti trebuh bahavo[1] in žarko svetili zlati cekini. Iznenada pa se je v budnih mojih sanjah podoba tega človeka ošabno prevalila s platna in hodi zdaj živa z menoj po vseh potih in cestah, ne morem se je odkrižati, na vsakem pragu naletim nanjo, vidim jo povsodi, kamorkoli namerim zbegani pogled. Ali samo trebuh je zmirom tak in tisti, obraz je vsak hip drugi; pravkar je bil koščen in star, koj nato je okrogel in mlad, prej je bil ozek, zdaj je širok, davi čemeren, drevi prešeren, včeraj moški, jutri babji; tudi obleka in nošnja je druga na vsak korak: gosposki škrici in groba kamižola, dolge hlače in kratko krilo, žida, žamet, sukno, volna, barhant,[2] kamrik in raševina. Trebuh pa ostane in cekini se svetijo v njem; zdi se mi celó, da slišim njih rahlo, tenko cingljanje. —

Hodil sem kar tako po velikem, bogatem mestu in sem prišel na prostran trg, kjer so prodajali, kar je lepega in dobrega na svetu. Jeseni je bilo in silne skladovnice žlahtnega, blagodišečega sadja so se grmadile od kraja do kraja. Med šatori in grmadami, jerbasi in cajnami se je trlo in prelivalo na stotine ljudi. Za koši in kopicami jabolk, za tem zapeljivim, okroglim, belim in rdečim, rumenim in zlatenkastim, vonjavim, sočnim[3] bogastvom so visoko stolovale debele branjevke s širokimi, nabreklimi obrazi, izpodvezanimi, pisanimi rutami in rdečimi rokami.

Prišel sem tja in sem ugledal takoj brez števila svojih zvestih znancev, oživelih podob s cekinastimi trebuhi. Kupci in branjevci in tudi tisti, ki so le gola zijala prodajali, vsi brez razlike so nosili večja ali

manjša zlata bremena pod popkom. Če je bil trebuh še tako skromen, vendarle je bil napet, prozoren in bleščeč; celo nekaj napol doraslih otrok v gosposkih oblačilih in nečimerno mežikajočih sem videl s takimi trebuhi, samo da cekini še niso bili tako veliki in svetložolti, temveč skoraj še nekoliko zelenkasti. Med vrišč in trušč, med smeh in prepir, med zmerjanje in brbljanje je segalo rahlo, tenkozvonko cingljanje,[4] ki se ni dalo preglasiti in ni utihnilo nikoli.

Prikazal pa se je na trgu, sam[5] Bog vedi odkod, čisto majhen, droben, ves nebogljen otrok, ki je bil ljudem v pohujšanje in spotiko. Ni imel trebuha, nikar cekinov; pač pa je imel zelo veliko glavo, preveliko za ničevo telesce in za tenke noge. V tej glavi je bilo dvoje globokih, črnih, poželjivih oči in nad temi očmi sila visoko, strmo obokano čelo. In to visoko čelo ni bilo oderuško zadelano s kostjó in kožo, temveč komaj za silo zoper mraz in veter zastrto s prav tenkim, prozornim steklom, tako da so bile vse misli očite, kakor da bi jih nosil napródaj. Potikal se je plaho med šatori in ljudmi, kakor da bi se rad kam stisnil, skril se váse, da bi ne bil nikomur v nadlego; ali kakor je bil majhen, skriti se ni mogel; marsikatero oko se je postrani ozrlo nanj: »Kaj pa ta paglavec brez trebuha in brez cekinov?«

Misli, ki so tesno slonele ob prozornem steklu njegovega čela in gledale poželjivo skózenj, so bile take:

»Sveta Mati božja, koliko lepih jabolk! Kam bi se človek obrnil, da bi se mu ne bleščalo? Kakor da bi v vsakem bil svetel cekin! Le eno samo da bi imel, da bi bilo čisto moje, da bi ga držal takole v roki, ga lahko brez skrbi pobožal! Zakaj ne zdrkne eno doli, prav tiho, naskrivaj, se ne zakotali prijazno k mojim nogam? Nakopičena so strmo za klaftro na visoko, pa se držé trdno, kakor da bi bila z žeblji prikovana drugo na drugo! Ti lepo jabolko tam, ti zrelo, rumeno, skoči v mojo dlan!«

Ker pa je bilo steklo tako tenko in prozorno, so vsi videli te očitne misli ter slišali, kako in kaj so se pogovarjale. Debela branjevka je zaklenketala s cekini v trebuhu in je zavpila nad pritlikavcem:

»Ti revščina lačna, tatinska, ali se mi ne spraviš koj odtod!«

Pritlikavec se je poniknil še nižje váse ter je smuknil med šatore in kopice. Misli pa so brez nehanja kljuvale in trkale na steklo.

»Le enkrat da bi ugriznil v to lepo jabolko, v tisto rumeno z bradavicami in mozoli, tako da bi se razcedil po ustih sladki med! Saj jih je toliko — kdo jih je štel?«

Za skladovnico jabolk je ščeperno sedela ogromna branjevka, pred skladovnico je stala prav tako ogromna, gosposki oblečena ženska; obe

sta tiščali debele pestí v boke, obe sta bili čisto podobni v obraz, ta zaripli in rdeči, obe[6] sta kričali z enako cvilečim, hreščečim glasom.

Misli so kljuvale, pele so:

»Obedve sta slepi! Obedve sta gluhi! Saj jih je toliko — kdo jih je štel?«

Nikjer pa niso bila jabolka tako lepa, zrela, sočna in zapeljiva kakor tam; večja so bila od moške pestí in svetila so se kakor pozlačena. V omotici in blodnji se je dotaknil pritlikavec enega teh pozlačenih jabolk in že mu je kakor ponevedoma ostalo v dlani. Ker pa je bil pač pritlikavec, je bil izpodmaknil najspodnje in tako je visoka grmada ropotoma zagrmela váse, žlahtna[7] jabolka so se razkotalila po tleh, da je bila sramota, ljudem pod noge, med ogrizke in olupke, v blato in prah.

Najpoprej se je ena sama beseda razlegla krikoma širom po trgu: »Tat!«

Koj nato se jih je razleglo še tisoč, kakor da bi silna[8] polena letela po zraku, nad šatori, jerbasi in cajnami; tisoč takih besed, da jih uho še ni slišalo in da jih peró ne more zapisati. Ah, ne polena — ogromni pljunki so bili, tako težki, da bi en sam ubil človeka. Ves semanji, zaglušni trušč pa je mogočno preglasilo žvenketanje in cingljanje cekinov; prešerna in zmagovita je bila njih pesem.

Pritlikavec se je bil le enkrat prikazal visoko nad gnečo; držala ga je orjaška rdeča roka,[9] zamahnila je v kolobarju z njim, nato je izginil, še jeknil ni. Uboge misli, sirote nebogljenke! Saj je bilo steklo tako tenko[10] in nežno, zdrobila bi ga otroška pest, kaj šele tisoč podkovanih škornjev!

Šel sem po svojih potih nepotih; še od daleč sem slišal veselo pesem cekinov. —

PRIPOMBE K CANKARJEVEMU »JABOLKU«

Ko sem l. 1919 prevzel uredništvo Doma in sveta in pripravljal kot prvo ševilko svojega uredništva in letnika 1920 Cankarjevo številko, se mi je nabralo precej gradiva, ki ga iz raznih razlogov nisem porabil takrat, marveč sem ga shranil za druge priložnosti. To gradivo sem pozneje priobčeval v listu, ostala pa je do danes neobjavljena črtica Jabolko, katero mi je izročil moj uredniški prednik pokojni dr. Jos. Debevec s pripombo, da spada v skupino Podob iz sanj, da pa jo je Cankar sam izločil, ker mu ni ugajala. Pozneje sem ta rokopis založil in ga nisem mogel najti, da bi ga izročil Iz. Cankarju za objavo v Zbranih spisih. Na to se nanaša njegova opazka v XX. zv. str. 287: »Neki krajši spis hrani dr. Stelè, a je založen«. Ko sem med vojno sortiral, kar se mi je zdelo važno, da se shrani v zakloniščU, sem ta rokopis zopet odkril. Mislim, da je Cankarjeva številka »Novega sveta« primerna prilika, da se objavi.

Rokopis je napisan z znano Cankarjevo pisavo na šestih četrtpolah pisarniškega papirja v velikosti 21.2 cm krat 7.2 cm. Za naslovom je pika in je podčrtan. Za zadnjo besedo je pomišljaj, po dvovrstnem presledku levo pred sredino vodoravna črta, v isti vrsti desno pa podpis Ivan Cankar. Pod črto sem na prvi strani pripisal opazko »Napisana kot del »Podob iz sanj«, pa jo je izločil, ker mu ni ugajala. Op. ur.«

Da gre res za črtico iz skupine »Podob iz sanj«, ne more dvomiti nihče, ki jo prečita in ki pozna to delo, čigar smisel je Iz. Cankar v XX. zv. Zbranih spisov na str. VII. Uvoda takole označil: »Vesoljno človeštvo stoji golo pred ogromnim ogledalom po svoji podobi, brez lišpa in nakita, brez žide in žameta« (Ogledalo, Zbr. sp. XX., str. 13).

Opazke k rokopisu:

[1] *o* je popravljen iz *e*.

[2] drugi *a* je popravljen iz *e*.

[3] prvotno »*vonjavim in sočnim*«, pozneje je *in* prečrtal s tremi vodoravnimi črtami, za »vonjavim« pa dodal *vejico*.

[4] prvotno »*cinglanje*«, med l in a je vstavil *j*.

[5] pred »*sam*« s tremi navpičnimi črticami prečrtan *š*.

[6] »*obe*« je imel prvotno *naglas*, ki je prečrtan z dvema poševnima črticama.

[7] »*svetla*« vodoravno prečrtano in nad tem dodano »*žlahtna*«.

[8] »*težka*« vodoravno prečrtano, nad tem dodano »*silna*«.

[9] »*pest*« dvakrat vodoravno prečrtano, nad tem dodano »*roka*«.

[10] med »*tako*« in »*tenko*« prečrtano »*drobno*«.

Fr. Stelè

CANKARJEV VÉLIKI TEKST

Lojz Kraigher

I

Že v svoji prvi knjigi novel, v svojih »Vinjetah«, govori Ivan Cankar v »Epilogu« o vélikem tekstu, ki se ga »v očigled svoji nenavadni pohlevnosti« še ni predrznil pisati. In tam stoji:

»Ali ta veliki tekst je strašen.

Neprijetno je, če nima človek kruha, jaz vem to jako dobro... In že je obsenčil duh upornosti sestradane obraze in stiskajo se okrvavljene pesti; prišel bo čas, ko se bodo majali beli gradovi ob svitu krvave zore...«

Zelo verjetno je, da manjka pred stavkom, ki se začenja »In že je obsenčil«, večji ali manjši odstavek, v katerem je govoril o pomanjkanju kruha pri ljudstvu sploh in o drugih socialnih težavah. Ker je prehod k citiranemu stavku preveč neposreden, je bilo črtanje izvršeno bržkone